



## НОВІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ

*В.Соловійов\** (м. Харків)

### ВИДИ КЛАСИФІКАЦІЇ НОВИХ РЕЛІГІЙНИХ РУХІВ

Огляд сучасних публікацій з питань нових релігійних рухів (НРР) викликає у дослідника почуття невизначеності. Яку б статтю чи науковий огляд ми не взяли, скрізь зустрічаємо діаметрально протилежні судження з приводу одного й того ж явища, яке навіть не визначене. Виникає питання: чи існує взагалі методологічна програма дослідження даного феномена? Чи можливий всебічний аналіз цього явища, зокрема побудова задовільної класифікації? Тут можна згадати слова відомого дослідника М. Мюллера про те, що в основі всякої справжньої науки лежить класифікація, і якщо нам не вдасться класифікувати релігійні вірування, доведеться зробити висновок, що наукове вивчення релігії неможливе.

Тим більше це стосується НРР - явища ще не вивченого до кінця. “Це одна зі складних тем..., - пише А. Дворкін. - При такій плінності й еkleктизмі дуже важко створити працюючу класифікацію” [Дворкін. А. Введение в сектоведение.- Н. Новгород, 1998. - С. 20-24].

У спеціальній літературі, присвяченій опису НРР, можна зустріти різні прийоми їх групування та, відповідно, різні категорії, що так чи інакше відображають наукові погляди авторів, які їх застосовують. Але важко знайти в науковій літературі теоретично обґрунтовану і логічно витриману систему класифікації релігійних явищ. Така система, однак, необхідна, причому не тільки для суто формального розбиття фактичного матеріалу на групи для зручності опису. Ні, справжня наукова класифікація повинна дати більше – вона має підвести дослідника до розуміння самої сутності та походження тих явищ, які він вивчає. А для цього класифікація повинна спиратися на систему таких понять, що відображають суттєві риси досліджуваного явища.

---

\* Соловійов В.Г. – викладач Харківського Державного Аерокосмічного Університету імені М.Є.Жуковського.

В цілому розглядаючи більшість досліджень з класифікації НРР, на нашу думку, слід звернути увагу також на особливості методологічних позицій їхніх авторів. Тобто, для того, щоб відповісти на питання про задовільність тієї чи іншої класифікації, слід спершу звернути увагу на процес мислення самого дослідника, який підходить до вирішення даної проблеми з певними застереженнями. [Соловьев В.Г. Методологические вопросы классификации новых религиозных движений // Вісник Харківського університету.- №456.- Х., 2000.- С. 293-296]. Саме відмінності у способах мислення створюють різні форми класифікації. Тому керівною для нас тут є логіка.

З формальної логіки витікає, що процедура побудови класифікації ототожнюється у різних авторів з двома різними процесами – поділом поняття чи “сортуванням речей”. З чим же конкретно треба працювати: з об’ємом (змістом) поняття чи з реальними об’єктами? У першому випадку ми будемо начебто обмежені вже наявним у нас знанням і поділ будемо здійснювати на підставі тих чи інших зафіксованих у змісті понять ознак цих об’єктів (але поняття НРР так досі ще ніде не визначене). У другому випадку обмежень начебто немає.

Але для поділу, що входить до складу сортування немає власних підстав ні відносно того, що має складати підставу поділу, ні стосовно відносин членів поділу. Справа пізнання може тому полягати тут лише в тому, щоб, з одного боку, упорядкувати знайдене в емпіричному матеріалі особливого, а з іншого – через порівняння знайти його загальні визначення. Ці визначення тоді визнаються підставами поділу, які можуть бути також різноманітні, як можуть мати місце різноманітні поділи відповідно цим підставам.

Для цього перша вимога полягає в тому, щоб предмет дослідження розглядався у формі загального поняття. Саме загальне має розподілятися на особливості. Притаманний поняттю рух від загального до особливого є основою систематичного пізнання. Тому якщо взяти нові релігійні рухи як предмет дослідження і прослідкувати, те, і як вони у своєму розвитку проходять ступені свого визначення до свого поняття, то тоді ми отримасмо особливу, проміжну групу класифікацій. Ті ступені, які пройде досліджуваний об’єкт, і є окремими підставами поділу і можливими його характеристиками. За формою це:

1. *якість, кількість, міра* – категорії логіки буття;
2. *сутність, явище, дійсність* – категорії логіки сутності.

Крім розуміння того, що являє собою класифікація, необхідно ще торкнутися ряду правил, що висуваються до неї як до логічного продукту. В формальній логіці розрізняють правильний і неправильний поділ.

Поділ є правильним, якщо він задовольняє таким п'яти вимогам, що називаються в теорії поняття також правилами поділу:

1. Поділ повинен відбуватися за однією підставою. Ця вимога не виключає того, що підстава поділу може являти собою сполучення двох або навіть більшу кількість різних підстав. При порушенні цієї підстави говорять, що поділ суперечливий або просто, що “поділ відбувається не за однією підставою” або відбувається змішування підстав”.

2. Одержані при поділі поняття мають бути попарно несумісні. Помилка, пов'язана з порушенням (2), полягає в тому, що “члени поділу не виключають одне одного”.

3. Члени поділу, як класи, повинні вичерпувати обсяг вихідного поняття, тобто їх об'єднання має бути рівне цьому обсягу.

4. Жоден з членів поділу не може бути порожнім класом. Умови (3) та (4) об'єднуються у вигляді однієї вимоги – пропорційності поділу (відсутність рівності між обсягом поняття, що поділяється, і сукупністю членів поділу). При цьому у випадку порушення (3) непропорційність полягає в тому, що поділ виявляється “занадто вузьким”, а недотримання (4) означає, що поділ “занадто широкий” (тобто в його склад включаються класи предметів, які відсутні у змісті поняття, що поділяється).

5. Поділ має бути безперервним, тобто всі його члени є найближчими видами вихідного поняття, що виділяються за обраною підставою. Порушення цієї умови характеризується як “стрибок у поділ”. Зрозуміло, наведені правила є формальними наслідками різних поділів, але в свою чергу вони нам можуть допомогти для логічної оцінки існуючих класифікацій – як засіб наукової рефлексії. Тому як правило, в науковій літературі оцінка тієї чи іншої класифікації по суті завжди доповнюється оцінкою її відповідності формально-логічним вимогам, дотримання яких розглядається як обов'язкова вимога її правильності.

Тепер розглянемо множину класифікацій НРР, об'єднані в групи по тій підставі, що використовувалася для їхньої побудови:

**Категорія якості.** Якість є в першу чергу тотожна з буттям визначеність, так що дещо перестає бути тим, що воно є, коли воно губить свою якість.

Це – найперша категорія, через яку може бути визначений і представлений будь-який НРР. Більшість релігійних груп дуже часто користуються таким представленням себе. Тут ця категорія отримала тотожне найменування “шляху”, тобто те чи інше релігійне новоутворення розглядає себе як один із шляхів пізнання Бога. Прикладами можуть бути праці А.Ровнера, І.Калінаускаса, Г.Гурджієва, Д.Форчун, А.Бейлі, А.Сидорського та інших.

Так більшість езотеричних шкіл поділяє думку, що всі релігії стикаються між собою на рівні езотеричних вчень, які існують всередині кожної з них. Для прикладу часто згадують, що в ісламі є суфізм, в іудаїзмі – каббала, в християнстві – ісихазм. При цьому, зазначається, що дослідник знайде в цих “внутрішніх” вченнях більше подібностей, ніж відмінностей, у той же час як у “зовнішніх” релігіях подібності можна перерахувати на пальцях. Все це, на їх думку, свідчить про існування певної “Примордиальної традиції” – довічної та єдиної істини, від якої беруть початок “внутрішні релігійні вчення”. “Зовнішні” вчення є похідними від “внутрішніх” вчень. Але в кожній новій похідній традиції виступає у все більше й більше перекрученому вигляді. На цій основі лідери цих рухів висувають певну типологію шляхів для пізнання істинної традиції. У Г.Гурджиева – шлях факіра, шлях монаха, шлях йоги і синтетичний єдиний шлях [Успенский. Четвертый путь.]; в йогичній школі А.Сидорського існує такий поділ: релігійні, магічні, бойові і власне йогичні [Сидорський А. Йога восьми кругов.- К., 1996.- С. 49-58]; у школі Калінаускаса – шляхи впливу, шляхи медитативні, шляхи хитрої людини і шляхи трансформації [Калиунаскас И.Н. Духовное сообщество.- К., 1992.- С. 71-122]. У А.Ровнера – метод Марфи, хатха-йога, шлях віри, шлях інтелекту або шлях Марії, шлях стародавніх утаємничувань, описаних у О.П. Блаватської, метод “звільнення від пилу”, метод “бокового зору” і метод собаки або хитрої людини.[Ровнер А. Третья культура.- СПб., 1996.- С. 38-47]. Не слід думати, що такі типології зустрічаються в езотеричних школах. Наприклад, товариство “Свідомість Крішні” визначає себе як особливий різновид бхакті-йоги, “Біле Братство” Айванхова – “сурья йога”, послідовники О.Реріх – “Агні-йога” тощо.

Таким чином, визначаючи себе, багато послідовників таких рухів змогли виробити на цьому рівні спільний погляд, що дозволяє представників різних груп розуміти одне одного. Але проблема виникає на рівні академічного релігієзнавства. По-перше, немає відповідності такої типології науковій. По-друге, неорелігійні утворення, що виникають, самі себе визначають, набуваючи тієї чи іншої форми, а академічне релігієзнавство без ретельної рефлексії використовує такі безпосередні уявлення НРР для створення своїх власних узагальнених класифікаційних схем, які, крім формального розбиття, більше нічого собою не являють. Тут присутня плеяда відомих вчених-дослідників феномена НРР. Так, П.Гуревич виділяє такі типи: євангелічні вчення, східні культури, окультизм і сцієнтологічні (наукоподібні) погляди [Гуревич П.С. Нетрадиционные религии на Западе и восточные религиозные культуры.- М., 1985.- С. 5-6]; В.Миловидов – неохристиянство

і неоорієнталізм [Міловидов В.Ф. Новые религиозно-мистические культы // Молодежь, религия, атеизм.- М., 1984.- С. 153]; Л.Митрохін – новітні варіанти християнства, групи, що йдуть зі сходу, групи, що практикують духовні вправи, психотерапевтичні сеанси і процедури [Митрохін Л.Н. Религия “Нового века”.- М., 1985.- С. 7-8]; Л.Філіпович – неохристиянські релігії, групи східного типу, езотеричні об’єднання, неоязичництво, сайєнтологічні рухи [Філіпович Л. Неорелігії в Україні у контексті свободи віровизнання // Українська правнична фундація.- К., 1996.- С. 60-63]; В.Єленський – неоорієнталістичні, синтетичні, неоязичницькі, християнські групи західного походження, сцієнтичні, теософські, психотерапевтичні культу, замкнені корпорації (деструктивні чи тоталітарні секти) [Єленський В.Є., Перебрєнесюк В.П. Релігія. Церква. Молодь.- К., 1996.- С. 119-120]. Використовуючи подібні поділи в науковій, довідковій, навчальній літературі, академічне релігієзнавство припустилося, на наш погляд, помилки. Так:

1. З формально-логічної точки зору в ряді класифікацій здійснено неправильний поділ, особливо в останній схемі (дивись вище наведені правила поділу) – порушення єдиної підстави поділу, можливий перетин об’ємів видових груп тощо.

2. Подібні класифікації за своїм смислом не є закінченими – виникнення якогось найновішого різновиду релігії буде примушувати дослідника вводити або новий видовий клас, або відносити його до невідповідного (тобто межі визначені емпірично);

3. Подивимось на зміст видових класів, що підлягають поділу. Вони наповнені абстрактними, узагальненими назвами. По-перше, послідовники О.Блаватської, Д.Андрєєва – це не рухи з конкретними назвами. По-друге, коли описують неохристиянські групи, то іноді при переліку називають до 50 рухів, а ось коли описують усі інші групи, то ледве називають у сумі 30 рухів. По-третє, якщо є нехристиянські групи, чому тоді немає неісламських, неіудейських тощо);

4. Побудовані класифікації незадовільні, оскільки за самоназвою руху може ховатися зовсім інший зміст.

Критикує цей же підхід і вже згадуваний нами А.Дворкін за неповноту охоплення усіх НРР, за відсутність чіткості категорій, що згадуються і т.д. Він зокрема пише: “Більшою частиною секти оцінюються відповідно до того, за що вони себе самі видають, але не за своєю справжньою суттю” [Дворкин А. Введение в сектоведение.- С. 22]. Звичайно, для аналізу сутності цих рухів він пропонує використовувати православне вчення, але це вже інше - питання методології дослідження, що вибирається”.

Сама по собі система класифікації релігій за самоназвою застосовується вже давно. Так, Н.Смелзер при дослідженні питань, пов'язаних із соціологією релігії, рекомендував кращий спосіб класифікації релігій – класифікація за назвою [Смелзер Н. Социология.- М., 1994.- С. 463]. Але, тут само він писав: “Чи можна охарактеризувати християнство і вчення Харе Крішни, вживаючи однакові терміни?” Далі, розвиваючи його думку, зауважимо, а чи можна класифікувати однаковим чином релігійні форми, що стали традиціями, і нові релігійні рухи та який між ними існує взаємозв'язок?

Слід з цього приводу навести висловлювання відомого логіка Дж.С.Мілля: “Класифікування речей... невіддільне від акту називання чи надання речам загальних імен. Всіляка назва, що означає якусь властивість, цим розділяє всі речі на два класи: ті, що мають цю властивість і ті, які не мають її... Відносно цього роду класифікації нам нічого додати до сказаного вище. Але та класифікація, яку нам ще треба розглянути як певний особливий духовний процес, повністю відмінна від цієї. У першій групування предметів і розподіл їх за класами являють лише випадковий наслідок вживання назв, наданих з певною іншою метою: просто для позначення тих чи інших якостей цих предметів. У другій групування і розподіл предметів складає головну мету, а назва є другорядною метою і не керує першим, більш важливим процесом, а свідомо стає у підпорядковане йому положення” [Милль Дж. С. Система логики силлогистической и индуктивной.- М., 1914.- С. 644].

Все наведене вище дуже суттєве – якщо підстава не відповідає необхідним вимогам, вона має змінитися і набути нової форми визначення.

**Категорія кількості.** Кількість є зовнішня щодо буття, байдужа для нього визначеність. Це наступна категорія, через яку може бути визначений будь-який НРР. Сама по собі категорія кількості має три модифікації.

Відповідно до першої досліджуваній предмет є “чистою кількістю”. При описі НРР це – зовнішні характеристики щодо якості, тобто використана характеристика є визначення, покладене як мінливе та байдуже, так що, незважаючи на її зміну, на збільшення протягу чи напруження, представлений предмет не перестає бути самим собою. Так, у радянській науковій літературі тільки в 70-х роках намітився відхід від класифікації християнського сектантства за географічним принципом. Сектантство поставало у двох видах – західне і східне. Цей спосіб піддавався критиці, зокрема в працях А.Клібанова, як поділ, що має характер “невизначеності” [Методологические принципы классификации христианского сектантства в СССР // Научный атеизм. Вопросы

методології и соціології. Пермь.- 1975.- С. 21-37]. Тут ми бачимо використання такої характеристики, яка сама по собі байдужа до якості.

Відповідно до другої модифікації досліджуваній предмет розглядається, як “визначена кількість”. Визначена кількість знаходить свій розвиток і визначеність у числі. Такий спосіб представлення ми зустрічаємо найчастіше у соціологічній літературі при описі кількісних характеристик рухів: у таблицях, де рубриками служить, з одного боку перелік самих НРР, з іншого – їх кількість, кількість їх членів тощо. На основі саме цього багато науковців й роблять свої висновки.

У відповідності з третьою модифікацією категорії кількості, будь-яке неорелігійне новоутворення може бути представлене як “ступінь”. Це також одна з найбільш уживаних визначеностей. Так, в науці багато еволюційних схем, розроблених антропологами або вченими інших спеціальностей, ранжирують релігії відповідно до їх місця на шкалі розвитку від найпростіших до найбільш раціоналізованих. Зокрема, у соціології розроблено ряд систематичних способів і один з них – система еволюції від примітивних до сучасних віровчень. Так, у американських вчених використовується теорія Роберта Беллаха. Він класифікував релігії минулого і сучасності, виділяючи п'ять категорій: примітивну, архаїчну, історичну, ранньомодерну та модерну. Ці категорії не пов'язані з “прогресом”. Беллах не вважає, що складніші релігії досконаліші ніж прості. Вони лише описують перехід від простих форм релігії до більш складних. Автор враховує самотність кожної релігії; не обов'язково всі вони повинні проходити у своєму розвитку однакові етапи; у деяких релігій можуть бути риси, притаманні двом або декільком стадіям. Крім того, не завжди на основі простих віровчень формуються складніші. Іноді спостерігається й повернення до ранніх стадій чи відсутність будь-якого розвитку [Смелзер Н. Соціологія.- М., 1994.- С. 463-466].

Говорячи про недоліки класифікаційних схем, де підставою поділу виступає категорія кількості, слід відзначити, що вони виходять із положення: кількість завжди зовнішня щодо якості. Це примушує поряд з таким поділом вводити додаткові уточнення, наприклад, додаткові категорії, що належать до інших схем. Так, вищеназваний автор представив класифікацію релігій у вигляді таблиці, де рядки є вищеописаними категоріями Беллаха, стовпці мають такі найменування, що покликані уточнити ці категорії: “система символів”, “релігійна дія”, “релігійна організація”, “соціальне значення”. Загалом уся таблиця являє собою виключно кількісну характеристику релігій.

**Категорія міри.** Міра – наступна категорія, через яку може бути представлений і визначений НРР. Міра – це визначена кількість, з якою пов’язане певне буття чи певна якість.

Так, вже згадуваний нами І.Калінаускас, що є засновником руху “Вогняна квітка”, відділяє це своє новоутворення (називаючи його, “духовне товариство” – стародавня “духовна традиція”) від можливих його підробок – інших НРР (“духовний притулок”). Для цього він вводить три критерії – три певні кількісні характеристики, що служать тут мірою розділу. Це критерій порівняння складностей запропонованих моделей життя, мотиваційний критерій (у духовній традиції, на його погляд, не може бути мотивації самовдосконалення) і знання, в якій формі може бути представлений живий носій традиції [Калінаускас І.Н. Духовное сообщество. Традиции, пути, убежища.- К., 1992.-С. 5-23]. На цьому прикладі ми бачимо витриману форму категорії міри. Проте за своїм змістом розглянуті критерії незадовільні. Чи може в ролі критерія відмінності традиції від НРР служити складність моделі життя чи знання про живого носія такого руху? В такому випадку “Аум Синрікьо” і “Церква Муна” також вже перетворюються на “духовну традицію”, пропонуючи більш складну модель і знання про істинного вчителя – Сьоко Асахара чи справжнього отця – Муна. Тому всі критерії, подібні до тих, які висувують І.Калінаускас, Сьоко Асахара (в одній з його робіт сформульовано, критерії “істинної релігії”), “Церква Муна”, “Сахаджа – йога” та інші, є опосередкованими, суб’єктивними та незадовільними. Наслідком цього є застосування в цих рухах нормативних класифікацій – метод, що склався в апологетичному релігієзнавстві – на підставі власних ознак поділяти всі рухи на істинні та хибні.

Протестантський дослідник Дж.Макдауелл також за формою подає відмінності християнської релігійної традиції від того, що він називає культурами, на підставі певних характеристик: положення лідера; додаткові писання; переробки Біблії; відтворення пророцтв, знамень і чудес – зовнішні несуттєві ознаки та ставлення до Бога (Трійці); уявлення про божественність та воскресіння Ісуса; тлумачення біблійного тексту – вже більш суттєві відмінності [Макдауелл Дж. Обманщики.- М., 1995.- С. 15-25]. Це дуже цікаве дослідження, оскільки дійсно чи можна називати релігійну організацію християнською, якщо основні положення християнства вона відкидає або так модернізує, що перед нами виникає щось інше. Тому слід звернути увагу на такі праці, щоб визначити суттєві риси цього явища.



Прикладом вироблення формальних критеріїв у конкретно науковому релігієзнавстві можуть послужити узагальнення НРР у Л.Митрохіна, А.Хвиля-Олінтера, А.Єгорцева, Ю.Тихонравова [Див.: Тихонравов Ю.В. Судебное религиоведение.- М., 1998.- С. 235-239]. Однак там вони представлені як ознаки потенційно небезпечної релігійної групи. Проте НРР не обов'язково повинен мати небезпечний характер. Звідси виходять, що подібні характеристики не відображають повноту цього явища.

Слід сказати, що більшість схем опису НРР зупиняються на вище наведених категоріях – якість, кількість і, особливо, міра. Вони практично не рефлектують у сутність цього явища і, відповідно, не використовують для представлення розвинутіші категорії. Але якщо дослідники в ході класифікації не використовують категорії, що відносяться до сутності даного явища, то, природно, ми не маємо класифікації НРР, яка відображала б суттєві риси цих груп.

Обсяг статті не дозволяє розглянути всі категорії, які можуть слугувати формою визначення і в свою чергу класифікації НРР. В ролі останньої тут буде форма визначення за поняттям. І звідси класифікація як поділ цього поняття. Форма представлення у вигляді поняття дозволяє розуміти будь-яке явище як живе, таке, що розвивається, а також дозволяє прослідкувати одночасно як зовнішню, так і внутрішню динаміку.

Необхідність такого підходу ми зустрічаємо також у Е.Дюркгейма. Він пише, що кращий засіб представлення соціальних явищ – це виявлення їхнього загального поняття, зокрема коли об'єкт перетворюється в суб'єкт. Тоді класифікація є поділ поняття або те, як саме себе явище поширило в категоріальний ряд [Дюркгейм Е. Яким чином категорії виражають соціальні явища // Лубський В.І. Історія світової релігієзнавчої думки. Хрестоматія. - К. 1999. - С. 211-216].

Але такі описи зустрічаються дуже рідко. Так, наприклад, Є.Г. Балагушкін в своїх працях розробляє структурний підхід до опису НРР. Він намагається удосконалити теорії М.Вебера, Е.Трельча, Ч.Глока схеми “церква-секта”. Для цього він дає визначення понять “церква”, “секта”, “культ”, “богошукацтво”. І вже на цій основі будує власну класифікацію НРР як “урізаних” (відсутні структури інституціонального рівня і “добудовані”) [Вопросы научного атеизма. Вып. 39.- М., 1989.- С. 64-85, а також “Нетрадиционные религии” в посткоммунистической России // Вопросы философии.- 1996. - №2 – С. 10-13].

Це, безперечно, дуже цікавий спосіб розгляду НРР. Його позитивна риса – можливість прослідкувати еволюцію неорелігійних

груп. Недолік – цей процес однобічний. Він враховує тільки еволюцію структурну, а описані ним можливі моделі носять узагальнений характер, де будь-який НРР за його словами може належати одразу до декількох типологічних груп. З іншого боку, сам такий спосіб необхідний і він присутній, коли ми класифікуємо будь-який релігійний рух за поняттям релігії.

Використання філософського методу, на наш погляд, здатне вирішити релігійні протиріччя в апологетичному і конкретно науковому підходах й служити методологічною програмою вивчення НРР. Філософським може бути тільки таке дослідження, яке не вводить поняття довільним чином. Іншими словами, тільки такий ступінь розвитку предмету може вважатися як необхідний, який є наслідком розкриття протиріччя попереднього ступеня. В цьому сутність логічного розвитку понять, у цьому сутність філософського методу.

Філософське релігієзнавство, на відміну від богословського, користується достовірністю не одкровення, а логіки. На відміну від конкретно наукового, воно розглядає предмети із середини. Тому коли виникає нове поняття – “нові релігійні рухи”, - одразу ж з’являється необхідність пов’язати його з попередніми, щоб розрізнити. В цьому відношенні правий Є. Балагушкін, коли, прагнучи визначити поняття НРР, пише, що ні час виникнення цих рухів (як ми це зустрічаємо у А. Баркер), ні змістовна новизна не служать моментами визначення цього поняття. Тільки розкривши їхнє відношення до “старих”, традиційних релігій, можна визначити обсяг нового поняття [Балагушкін Е.Г. Новые религии как социокультурный и идеологический феномен // Общественные науки. - 1996. - №5. - С. 96-97].

Тому поняття “новий релігійний рух” пов’язане з двома попередніми поняттями – поняттям релігії та поняттям визначеної релігії. Власне, очевидний тут смисл міститься в тому, що релігія як така береться як рід, а визначені релігії - як види. Моменти, що складають поняття релігії, задають форму існування поняття визначеної релігії, а так само й рухів, що знаходяться в стадії становлення. Визначена релігія, що зуміла реалізувати себе історично, соціально, політично і т. д. для релігієзнавства одержала термінологічне позначення - традиційна релігія.

Особливістю сучасної ситуації є те, що традиційні релігії у своєму розвитку вичерпали за формою можливий обсяг поняття релігії. У зв’язку з цим будь-який новий різновид релігії у своїй структурі так чи інакше відображає одну з форм традиційних, що і є основою для їхнього аналізу в релігієзнавстві. Наукове релігієзнавство

повинне будувати свій аналіз не на основі подібного змісту у вченнях НРР і традиційних релігій, що зустрічається, а на з'ясуванні подоби їхніх власних понять. Тому для класифікації нових релігійних рухів ми б запропонували наступну схему.

По-перше, згідно поняття релігії кожний новий релігійний рух за своєю формою, відображаючи одну з традиційних, є або природним, або класичним, або духовним релігійним утворенням (відповідно до філософської рефлексії). І тут ми чинимо таким же способом як і апологетичне релігієзнавство. Тільки підставою для аналізу служить не та чи інша особлива позиція (вчення), а загальний метод релігієзнавства, визначений філософією релігії.

По-друге, нове поняття диференціюється за своїм змістом, що має своє специфічне втілення, а відповідно – й поле діяльності. Тут можна було б також виявити три типи, але поки що приблизно. Перший пов'язаний із явищами відновлення в традиційних релігіях, коли релігійний рух настільки себе модернізує, що стає важко говорити про їхню подібність. Для них характерним є безпосереднє запозичення релігійної символіки, термінології з історичних релігій із наступним наданням їм свого змісту. Особливістю їх є функціонування в колі традицій і визначення себе через відношення до них. Поява другого типу пов'язана з тим, що активна апологетична діяльність традиційних релігій, їхня деяка консервативність, прогрес у науці, явище “світської держави”, а також інші причини призвели до необхідності зсуву релігії у світську область. Звідси і назва західними журналістами - “дивні культу”. Особливістю їх усіх є прагнення прийняти науковий вигляд, реєстрація як не релігійних. Третій тип пов'язаний із тривалим бажанням створити єдине, синтетичне вчення, універсальну всеохоплюючу релігію. Тут характерна наявність ознак першого і другого типу одночасно. Їхньою особливістю є прагнення до загальності. Тільки аналіз дає можливість побачити, що ця універсальна релігія побудована на особливому - одній з існуючих традиційних релігій.

Закінчуючи статтю, варто сказати, що класифікації, побудовані на основі поділу досліджуваного поняття, спричиняють за собою суттєву перебудову початкових класифікацій, коли безпосередня (категорія із буття) й опосередкована (категорія із сутності) підстава виявляються закономірно пов'язаними одна з одною. Це в свою чергу дає можливість простежити, як досліджуване явище у своєму становленні проходить можливі стадії розвитку.